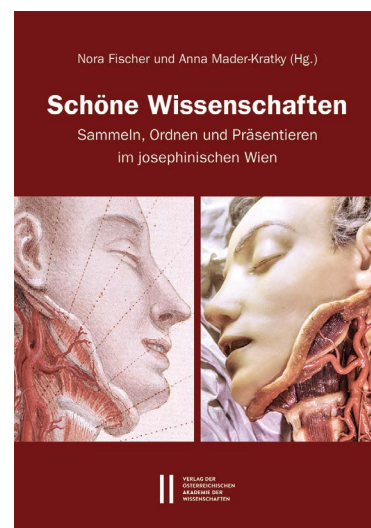

Schöne Wissenschaften

Sammeln, Ordnen und Präsentieren im Josephinischen Wien

Eds.: Nora Fischer – Anna Mader-Kratky. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2021, 302 s. ISBN 978-3-7001-8642-7 a ISBN 978-3-7001-8930-5.

Významné obdobie konca 18. storočia a dôležitá téma, spájajúca umenie s vedou, dostala svoj zaslúžený priestor vďaka publikácii, ktorá vyšla v Österreichische Akademie der Wissenschaften v roku 2021.¹ Výsledky výskumu dvoch editoriek a jedenástich autoriek a autorov vyšli knižne v zborníku nadväzujúcom na medzinárodnú vedeckú konferenciu s rovnakým názvom.² „Schöne Wissenschaften“ v sebe spájajú dve slová – krásu a vedu. Je to paralela k pojmu „krásne umenia“. Zberateľstvo v spojení s dejinami umenia a prírodnými vedami v období vlády Jozefa II. (1765 – 1790) hovorí aj o veľmi aktuálnych otázkach súčasnosti. Zaoberá sa otázkami dejín umenia, vznikom múzeí, etablovaním vedy práve v období, keď sa galérie a rôzne kabinety premenili na vedecké inštitúcie v modernom zmysle. Idea hlbšie spracovať túto tému vzišla od jednej z editoriek, Nory Fischer, ktorá rozmyšľala o týchto súvislostiach už pri písaní svojej dizertačnej práce venovanej prezentácii cisárskych zbierok po smrti Františka Štefana Lotrinského v Hornom Belvedere.³ Titul vysvetľuje pojem krásna vo vedách. Ako píše autorky v úvode, pojem „krásne vedy“ sa stal v období osvietenstva veľmi aktuálny. Akcentujú, že predstavuje „synonymum pre celistvosť jednotlivých alebo viacerých estetických disciplín, ale v skutočnosti znamená to, čo je chápané výmenou

slov, veda o kráse v zmysle estetiky ako filozofickej disciplíny“.⁴ Vyvinula sa z toho interdisciplinárna téma, ktorá spája kunsthistoriu s prírodnými vedami, históriou a inými medziodborovými výskumami, ako je medicína, žurnalistika a iné.

Publikácia okrem vysvetľujúceho úvodu obsahuje tri rovnocenné tematické celky. Prvý je venovaný zberateľstvu, jeho konštituovaniu a formám poznania umeleckých zbierok. Tvoria ho príspevky Elisabeth

¹ *Schöne Wissenschaften. Sammeln, Ordnen und Präsentieren im Josephinischen Wien*. Eds.: FISCHER, N. – MADER-KRATKY, A. Wien 2021.

² Konferencia sa konala v Institut für kunst- und musikhistorische Forschungen der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (IKM) vo Viedni v dňoch 19. – 20. júna 2017. Program konferencie dostupný online [https://www.oeaw](https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/NEWS/2017/Newsletter/Schoene_Wissenschaften_Programm.pdf)

[ac.at/fileadmin/NEWS/2017/Newsletter/Schoene_Wissenschaften_Programm.pdf](https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/NEWS/2017/Newsletter/Schoene_Wissenschaften_Programm.pdf) [cit. 2024-02-13].

³ FISCHER, N.: *Zwischen Ästhetik und Geschichte*. (Dizertačná práca.) Wien 2013.

⁴ FISCHER, N. – MADER-KRATKY, A.: Einleitung. In: FISCHER – MADER-KRATKY (eds.) 2021 (v pozn. 1), s. 8.

Hassmann a Christy Riedl-Dorn o troch cisárskym zbierkach: kabinete mincí, fyzikálnom a prírodnom kabinete a ich vzťahu k dvorskej knižnici v Augustiniánskom krídle Hofburgu vo Viedni, kde sa vyformovalo centrum vedy. Vnímané ako vedecká inštitúcia počas celého 19. storočia.⁵ Ďalší zaujímavý príspevok Anny Maerker je venovaný anatomickým modelom z vosku, tzv. „Anatomia Plastica“.⁶ Vizualizácia vnútra tela ako kombinácia lekárskeho a umeleckého princípu narazila na odlišný kultúrny kontext v jozefínskej Viedni. Voskové modely z Florencie sa dostali pod paľbu kritiky. Považovali ich za hračky a márnostatný luxus, čo súviselo nielen s kritikou osvietenstva, ale najmä hranicou umenia a medicíny, na ktorú tieto objekty narážali. Posledný veľmi inšpiratívny príspevok k téme hovorí o vzťahu medzi vzdelávaním a umeleckým zážitkom, ktorý sa neobjavuje iba v prírodovedných zbierkach, ale aj v umeleckých expozíciách. Nora Fischer spracovala spôsob uvažovania pri novej inštalácii cisárskej obrazárne v priestoroch Horného Belvederu, ktorá mala svojich zástancov aj kritikov.⁷ Inovatívny spôsob galerijnej výstavy, ktorý uplatnil Christian von Mechel, grafik z Bazileja, zahŕňal nielen štýl a geograficko-chronologický princíp, ale vychádzal aj zo systémov Johanna Joachima Winckelmanna a jeho publikácie *Geschichte der Kunst des Alterthums*.⁸ Fischer s touto témou spája aj hľadanie rádu, ako to bolo pri grafických zbierkach Alberta Sasko-Tešínskeho a taktiež pri vytvorení tzv. Jozefínskeho katalógu, prvého lístkového katalógu dvorskej knižnice. Jej digitálna rekonštrukcia expozície Horného Belvederu nám dnes umožňuje vnímať vtedajšie umiestnenie obrazov na stenách.

Nazrieť, ako vyzeralo tzv. „Pendanthängung“ / pendantový systém, ktorý umožňoval umiestnenie diel do párov alebo osovo symetricky okolo centrálného obrazu. Ako píše autorka, bola to nielen pastva pre oči, ale aj „viditeľné“ dejiny umenia, ktoré sa von Mechelovi podarilo vytvoriť aj vďaka grafickým reprodukciami a grafickým zbierkam s ambíciou znázorniť všeobecné dejiny umenia.⁹

Druhá časť je venovaná myšlienkovému systému, rádu a metódam usporiadania zbierok sčasti prítomným už aj v predchádzajúcich štúdiách, tu však dostávajú samostatný priestor. Gernot Mayer sa zaoberá diskurzom, ktorý vznikol skúmaním „karlštejských obrazov“, ktoré prišli do Viedne na vrchole leta v roku 1780.¹⁰ Venuje sa diskurzu okolo vzniku a pôvodu maľby ako takej, ktorej hlavnými osobnosťami boli Christian von Mechel a gróf Giacomo Durazzo, ktorí stáli aj pri novo-reinštalovanej zbierke Františka Štefana Lotrinského a grafickej zbierke Alberta Sasko-Tešínskeho. Ich výskum súvisel aj s novým vydaním Winckelmannových *Geschichte der Kunst des Alterthums* a otázkou, či sa dá na umenie národa nazerať cez jeho dejiny. Hans C. Hönes sa následne zaoberá teoretickou reflexiou diela Johanna Joachima Winckelmanna, jeho komplexnosťou, ako aj redukciami v dobovom kontexte, práve preto, že iný teoretický diskurz vo Viedni nebol.¹¹ Werner Telesko zasa predstavuje osvietenca, štátnika a spisovateľa Josepha von Sonnenfels. Autora diela *Von dem Verdienste des Porträtmalers*, ktorý sa ako jeden z mála vyjadril teoretickým spisom k umeniu portrétu.¹² Autor kladie dôraz na jeho prednášku na Akadémii umenia vo Viedni, kde spojil portrétne umenie s deji-

⁵ HASSMANN, E.: „... zur Ehre des Höchsten Hofes und Aufnahme der Wissenschaften“. Publikumsbesuch und Wissenschaftspflege in den drei kaiserlichen Kabinetten in Wien (1765–1790). In: Ibidem, s. 21–39.
RIEDL-DORN, Ch.: *Ordnung muss sein* – Von der Naturaliensammlung zu den „Vereinigten k. k. Naturalienkabinetten“ unter besonderer Berücksichtigung der Zeit Josephs II. In: Ibidem, s. 41–57.

⁶ MAERKER, A.: Objekt, Verstand und Mitgefühl: Die anatomischen Wachsmodele des Josephinums im Zeitalter medizinischer Professionalisierung. In: Ibidem, s. 59–76.

⁷ FISCHER, N.: Von der „Augenbelustigung“ zur „dem Auge sichtbaren Geschichte der Kunst“. Wege der Ordnungsfindung in der kaiserlichen Galerie von 1781. In: Ibidem, s. 77–94.

⁸ WINCKELMANN, J. J.: *Geschichte der Kunst des Alterthums*. Dresden 1764.

⁹ FISCHER 2021 (v pozn. 7), s. 88.

¹⁰ MAYER, G.: Ursprungssuche und Identitätsfindung. Die Bilder der Burg Karlštejn und die Erfindung(en) der Kunstgeschichte im 18. Jahrhundert. In: FISCHER – MAEDER-KRATKY (eds.) 2021 (v pozn. 1), s. 97–125.

¹¹ HÖNES, H. C.: Winckelmann im Sammlungsraum: Armut macht Geschichte. In: Ibidem, s. 127–142.

¹² TELESKO, W.: Joseph von Sonnenfels und die Publizität der bildenden Kunst im maria-theresianischen und josephinischen Kulturleben. In: Ibidem, s. 143–154.

nami krajiny, z čoho vyplývala aj estetická a politická forma reprezentácie Habsbursko-Lotrinského rodu. Argumentuje v prospech portrétneho žánru, keďže zušľachtuje umenie vôbec. Anna Mader-Kratky sa venovala funkcii Hlavného dvorského stavebného riaditeľstva – *Oberhofbaudirection*.¹³ ekonomickým spôsobom zavedenia centralizmu v architektúre, pod ktorý spadal celý stavebný priemysel v krajine. Vzorové plány, systematizácia, štandardizácia habsburského stavebníctva a usmernenia *Ingenieurs-Directiva* regulovali architektúru a stavby. V nadväznosti na to Markus Krajewski popisuje nevyhnutné metódy organizácie a štandardizácie spojené napríklad s číslovaním a presným adresovaním domov, čo bolo prejavom usporadovania, inventarizačných metód a štandardných postupov využívaných v rôznych odvetviach v období osvietenstva.¹⁴

Tretia časť publikácie je venovaná konceptu prezentácie a publicite. Otvára ju príspevok Andrei Seidler o „vzdelanej“ žurnalistike a publicistike, vydávaných tlačiarňach, ako aj recenziách, kritike a cenzúre.¹⁵ Thomas Wallnig digitálne spracoval historický materiál s témou vedy vo Viedni – výsledkom je obraz „viedenskej diorámy“ pozostávajúcej z jednotlivých známych osobností a inštitúcií.¹⁶ Poskytuje nový pohľad ako alternatívu k notoricky známemu obrazu elít. Následne Debora J. Meijers veľmi pútavo skúma prístupnosť cisársko-kráľovských zbierok pre verejnosť (1765 – 1825).¹⁷ Opisuje možnosť bežných návštevníkov strednej vrstvy „oboch pohlaví“ najskôr vždy v pondelok medzi 9.00 a 12.00 navštíviť cisárske zbierky a od roku 1773 všetky dni okrem pondelka. Zdôrazňuje, že práve z tohto obdobia pochádza pojem „publikum“ – ako termín, ktorý sa dostáva do nemeckého jazyka približne v roku

1765 z francúzskeho prostredia. Možnosť navštíviť uvedené zbierky prichádza ako prejav milosti, i keď z francúzskeho prostredia – toto právo dosiahla revolúcia a viac sa používal svetský výraz výsada.¹⁸ Venuje sa aj pravidlám a usmerneniam, ktoré dostávali návštevníci, a možnostiam ich stratifikácie, s výnimkou roľníkov, žobrákov a kriminálnikov. Posledný je text Evy Kernbauer o modeli myslenia umelcov a snahe o objektivizáciu umeleckej kvality, ako aj o organizácii viedenskej umeleckej akadémie so záväznými stanovami na pôde Budovy sv. Anny.¹⁹

Jednotlivé príspevky na seba nadväzujú, prelínajú sa, pozerajú sa na rovnaký problém z rôznych uhlov a spoločne rozprávajú jeden príbeh o zberateľstve, princípoch a prezentovaní zbierok v období konca 18. storočia v cisárskej Viedni. Publikácia sa dá vďaka tomu čítať súvisle. Štúdie sú sprevádzané bohatým obrazovým materiálom, doplnené o bibliografiu, ale aj menný register a register miest s detailnými lokáciami Viedne. Veľmi fundovaným pojmovým aparátom zrozumiteľným na viacerých úrovniach sa dotýka problému od prerodu súkromnej zbierky k zbierke dostupnej verejnosti. Pri svojich výskumoch autori používajú archívy, písomnosti, korešpondenciu, dobové tlače až v neveriteľnej miere a spracovávajú ich aj novými digitálnymi možnosťami. V samotných štúdiách je množstvo nových, prínosných zistení zaujímavých aj pre naše umeleckohistorické prostredie. Texty sú plné kritických, a zároveň objektívnych zhodnotení, dozvieme sa napríklad, že: v roku 1780 robili „chemické analýzy“ vzoriek z olejomalieb, v cisárskom kráľovskej zbierke prírodnín boli okrem iného aj štyria preparovaní ľudia a do galérie ste si so sebou nemohli zobrať dlhú tyč, aby ste neukazovali na

¹³ MADER-KRATKY, A.: Die Gründung der Oberhofbaudirection und die Etablierung länderübergreifender & Bau-normen im habsburgischen Bauwesen (1783–1784). In: Ibidem, s. 155–167.

¹⁴ KRAJEWSKI, M.: Wie ordnet sich Habsburg? Stillstellung und Beweglichkeit um 1780. In: Ibidem, s. 169–181.

¹⁵ SEIDLER, A.: Verwaltetes Wissen: Zum gelehrten Journalismus im maria-theresianischen und josephinischen Wien. In: Ibidem, s. 185–200.

¹⁶ WALLNIG, T.: Wissen in Wien, 1780. Eine digitale Annäherung. In: Ibidem, s. 201–213.

¹⁷ MEIJERS, D. J.: Gnade, Vergünstigung oder Recht. Die Zugänglichkeit der k. k. Hofsammlungen in Wien und das Publikum (1765 – 1825). In: Ibidem, s. 215–229.

¹⁸ Ibidem, s. 218.

¹⁹ KERNBAUER, E.: „Science magique“ und „science pratique“: Martin Ferdinand Quadals Der Aktsaal der Wiener Akademie im St. Anna Gebäude (1787). In: FISCHER – MADER-KRATKY (eds.) 2021 (v pozn. 1), s. 231–245.

obrazy, a iné zaujímavosti. Prínosné je tiež poznanie, akú dôležitú a akú veľkú úlohu zohrala tlač a grafika pri spoznávaní a písaní dejín umenia. Jedinou výčitkou je, že výskumy sa orientovali na západné dejiny umenia a náš región, strednú Európu, s výnimkou Čiech, opomenuli. Napríklad významná osobnosť Alberta Sasko-Tešínskeho a jeho zbierka v Bratislave sa spomína iba okrajovo.²⁰ Podobne aj numizmatika, ktorá sa do zborníka nedostala. Dôležitá zostáva blízkosť Viedne a spoločný myšlienkový a kultúrny

rámec čitateľný nielen v geografických súvislostiach. „Schöne Wissenschaften“ je téma, ktorej sa v poslednej dobe aj u nás venuje pozornosť v podobe „umenia okolo roku 1800“, pretože obdobie konca 18. storočia a začiatku 19. sa považuje za jedno zo zlomových, priamo naviazaných na nástup novej epochy ľudstva, a tvorí základ novej modernej občianskej spoločnosti, čo predmetná publikácia bezvýhradne dokazuje.²¹

Patricia Ballx

Ing. Mgr. Patricia Ballx

Galéria mesta Bratislavy

Františkánske námestie 11

SK-811 01 Bratislava

e-mail: patricia.ballx@gmb.sk

²⁰ FISCHER 2021 (v pozn. 7), s. 84, 87; SEIDLER 2021 (v pozn. 15), s. 185.

Bližšie spracovala CIULISOVÁ, I.: *Men of taste. Essays on Art Collecting in East-Central Europe*. Bratislava 2014, s. 17-45.

²¹ *Mecenstvo umenia okolo roku 1800*. Eds.: BEŇOVÁ, K. – KOLBIARZ-CHMELINOVÁ, K. Bratislava 2020.

Umenie umelci v meste okolo roku 1800. Eds.: BEŇOVÁ, K. – KOLBIARZ-CHMELINOVÁ, K. Bratislava 2023.